

Актуальні питання сьогодення

УДК 351:65.014.1.477

О. В. Скидан

д. е. н.

К. А. Самойленко

аспірант*

С. В. Дубінченко

аспірант**

Житомирський національний агроекологічний університет

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ АГРАРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ

У статті проведено ідентифікацію сучасних проблем функціонування системи аграрної освіти в Україні та визначено перспективні напрями її розвитку. Встановлено, що наразі існує гостра необхідність реалізації комплексу заходів організаційного, фінансового, управлінського та іншого характеру, спрямованих на трансформацію закладів аграрної освіти в Україні, з метою створення на їх базі сучасних університетських комплексів, які мають стати ефективно діючим інститутом суспільства, що виконує одночасно три великі місії: освітню, наукову та інноваційно-підприємницьку. Навчання у таких університетських комплексах повинно, поряд з академічною, стимулювати і підприємницьку активність випускників, що дозволить університетам стати центрами соціально-економічного розвитку регіонів.

Ключові слова: аграрна освіта, університети, інновації, підприємництво.

Постановка проблеми

Входження України в європейський та світовий освітній простір різко загострює проблему необхідності реформування системи вітчизняної освіти, зокрема аграрної. Діюча в Україні система аграрної освіти наразі зберігає надто багато ознак радянської моделі освіти і радикальним чином не відповідає реаліям сьогодення. Подальше збереження такої ситуації є загрозливим і може призвести до повної стагнації системи аграрної освіти в державі, втрати її потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми розвитку вищої освіти в умовах ринкових відносин знайшли відображення у працях багатьох вітчизняних вчених. Так, у працях Старовойт О. В. проаналізовано проблеми економіки знань, розкрито її місце та роль в інноваційному розвитку суспільства й освіти. Висвітлено еволюцію поглядів на природу, зміст і сутність даного феномену. Виявлено й охарактеризовано загальносвітові тенденції становлення економіки знань за умов розгортання

© О. В. Скидан, К. А. Самойленко, С. В. Дубінченко

*Науковий керівник – д. е. н. О. В. Скидан

**Науковий керівник – д. е. н. О. В. Скидан

глобалізації та інформаційної революції [5]. Пасінович І. І. розвинуто теоретико-методологічні основи державного регулювання вищої освіти. Розроблено рекомендації, спрямовані на покращання діяльності ВНЗ за умов ринку. Висвітлено ознаки нової освітньої парадигми, дієвої за умов економіки знань та обгрунтовано необхідність перегляду форм і методів державної регуляторної освітньої політики. Доведено, що вища освіта містить значний підприємницький потенціал. Визначено напрями державного регулювання щодо впровадження ринкових відносин в освітню галузь для підвищення конкурентоспроможності ВНЗ [1].

Шумар Н. Л. науково обгрунтовано механізми державного регулювання фінансового забезпечення розвитку освіти в Україні та розроблено пропозиції щодо їх удосконалення. Досліджено теоретичні засади ефективного розподілу фінансових ресурсів на освіту. Наведено пропозиції щодо використання провідного світового досвіду у сфері фінансування освітньої галузі. Визначено напрями удосконалення процесу фінансування вищої освіти та удосконалено механізм планування фінансування видатків на освіту [7].

Окремі дослідження, що стосуються проблем та перспектив розвитку вищої освіти в Україні, стосуються і безпосередньо аграрної освіти. Зокрема, Педченко Г. П. вперше запропоновано методика визначення рівня адаптації аграрних ВНЗ до ринкового середовища за допомогою комплексної порівняльної рейтингової оцінки, критеріями якої є матеріально-технічний та науково-педагогічний потенціал ВНЗ, затребуваність підготовлюваних їм спеціалістів, джерела надходження фінансових коштів, диверсифікованість освітніх послуг ВНЗ. Також розроблено методика визначення ризику кадрового бізнесу за допомогою імітаційного моделювання, що враховує джерела фінансових надходжень, обсяги реалізації та ціни на освітні послуги й удосконалено методичні підходи щодо оцінки ефективності інвестицій у людський капітал, а саме – у підготовку спеціалістів з різним рівнем освіти та визначення окупності даних вкладень [2].

Приходько І. П. досліджено механізми державного управління розвитком вищої аграрної освіти України в умовах її інтеграції у світовий освітній простір [3]. Проблеми модернізації вищої аграрної освіти у Польщі в умовах євроінтеграції, досвід якої у цій сфері є надзвичайно важливим для України, розкриті у дослідженнях Соколович-Алтуніна Ю. О. Ним, зокрема, з'ясовано сутність модернізації вищої аграрної освіти у Польщі за умов євроінтеграції як нелінійного процесу, що характеризується збільшенням адаптивної складності й ефективності цієї системи, посиленням функціональної диференціації змісту підготовки фахівців-аграріїв і переходом від вертикального підпорядкування до горизонтальних зв'язків між компонентами системи – вишами, їх структурними підрозділами, науково-педагогічними кадрами. Також, автором узагальнено досвід стратегічного планування модернізації вищої аграрної освіти у Польщі на

європейському, національному й інституційному рівнях, визначено можливості його використання в Україні [4].

Проте, питання сучасного стану та перспектив розвитку аграрної освіти в Україні залишається недостатньо дослідженим, зокрема, у частині обґрунтування напрямів її реформування та приведення у відповідність до європейських вимог.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою дослідження є ідентифікація сучасних проблем функціонування системи аграрної освіти в Україні та визначення перспективних напрямів її розвитку.

Дослідження базується на системному підході до вивчення процесів і явищ, які відбуваються у системі аграрної освіти України. При проведенні дослідження застосовано графічний метод, методи групування, аналізу і синтезу. Інформаційною базою дослідження стали дані про стан розвитку аграрних вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, підпорядкованих Міністерству аграрної політики та продовольства України.

Результати досліджень

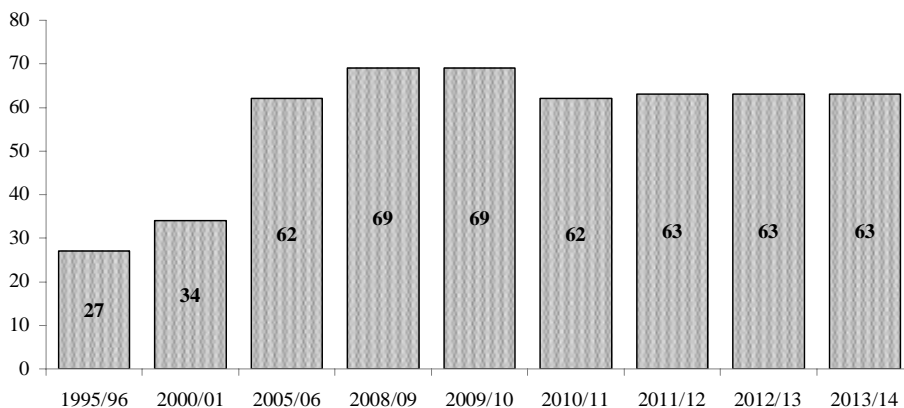
До сфери управління Міністерства аграрної політики та продовольства України належать 44 вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації з правом юридичної особи, з них 20 вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, в тому числі 2 академії та 18 університетів, з яких 12 мають статус національного, 1 дослідницький, а також 24 вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації (технікуми та коледжі). До складу 17 університетських центрів увійшли 92 навчальні заклади I–II рівнів акредитації як відокремлені структурні підрозділи з окремими правами юридичної особи [6, с. 4].

На базі вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації діє 21 навчально-науково-виробничий комплекс, куди територіально ввійшли 83 технікуми і коледжі, 20 науково-дослідних установ НААНУ, а також провідні підприємства, установи й організації. Запроваджено ступеневу підготовку кадрів за схемами: аграрні технікуми, коледжі – університети та сільські ПТУ – аграрні технікуми, коледжі.

Підготовка фахівців здійснюється за 44 напрямками підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр»; 57 спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня «Спеціаліст»; 80 спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр»; 62 спеціальностями – у технікумах та коледжах освітньо-кваліфікаційного рівня «Молодший спеціаліст» (табл. 1).

Практичне навчання студентів та виконання науково-дослідних робіт здійснюється у 94 навчально-дослідних господарствах та інших виробничих підрозділах, що мають у користуванні майже 105,4 тис. га землі. Крім того, на базі провідних університетів та сучасних сільськогосподарських підприємств

створено і діють 6 регіональних навчально-практичних центрів, а також 14 навчально-практичних центрів на базі коледжів й технікумів. У зазначених навчально-практичних центрах зосереджено сучасну вітчизняну і зарубіжну техніку та обладнання, запроваджено інноваційні технології виробництва, що дає можливість забезпечити якісне проведення практичної підготовки студентів.

Рис. 1. Динаміка кількості спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у аграрних ВНЗ III–IV рівнів акредитації

Джерело: [6, с. 8].

У галузі функціонують 34 установи післядипломної освіти, де щорічно підвищують кваліфікацію близько 30 тис. керівників підприємств, спеціалістів господарств АПК, викладачів вищих навчальних закладів. Підготовку робітничих кадрів проводять 32 професійно-технічні навчальні заклади першого атестаційного рівня, де кожного року проходять професійно-технічне навчання понад 50 тис. робітників для агропромислового виробництва та інших галузей економіки. ВНЗ Мінагрополітики співпрацюють із закордонними навчальними закладами та науковими установами, що дає можливість українським студентам проходити стажування у провідних університетах Бельгії, Швейцарії, Нідерландів, Болгарії, Великої Британії, Данії, Німеччини, Польщі, США, Швеції, Франції та інших країнах у рамках міжнародних програм та проєктів.

Таблиця 1. Динаміка кількості спеціальностей у розрізі ВНЗ III–IV рівнів акредитації за 2010–2013 рр.

Назва ВНЗ	Роки												
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Білоцерківський НАУ	11	12	12	12	12	12	13	13	11	10	10	10	10
Вінницький НАУ	6	7	9	9	9	10	9	10	9	10	11	13	13
Житомирський НАЕУ	10	10	11	12	12	13	13	13	11	12	11	11	12
Дніпропетровський ДАУ	7	7	10	10	12	12	12	13	10	12	11	11	16
Керченський ДМТУ	в.д.*	в.д.	в.д.	в.д.	в.д.	12	9	9	9	10	10	2	2
Луганський НАУ	12	14	15	17	17	19	18	19	17	16	16	14	16
Львівський НУВМБ	9	9	10	11	12	12	12	13	11	11	10	10	12
Львівський НАУ	11	12	12	13	18	17	18	16	18	18	18	18	18
Миколаївський НАУ	6	7	7	8	8	8	8	9	8	8	8	11	13
Одеський ДАУ	9	9	9	9	9	9	9	8	9	10	8	9	11
Подільський ДАТУ	9	9	13	18	20	21	21	19	17	16	15	13	13
Полтавська ДАА	8	8	8	8	9	9	9	9	9	9	10	9	10
Сумський НАУ	14	14	15	17	17	17	19	19	17	16	16	17	19
Таврійський ДАТУ	6	7	8	9	9	10	10	12	9	8	10	10	10
Уманський НУС	8	10	10	13	13	15	18	17	14	14	13	14	15
Харківська ДЗВА	3	3	3	4	5	5	5	5	3	4	4	7	5
Харківський НАУ	10	10	11	11	11	12	11	9	11	11	11	11	12
Харківський НТУСГ	8	8	10	10	13	13	14	17	13	14	15	14	17
Херсонський ДАУ	7	9	9	9	9	10	9	10	9	9	10	9	9
НУБіП України	26	29	29	38	39	40	44	40	40	39	45	43	43
ПФ НУБіП України «Кримський АТУ»	14	16	17	16	16	16	19	15	16	15	13	10	10
ВП НУБіП України «Бережанський АТІ»	0	0	0	0	4	4	4	4	4	4	4	4	4
ВП НУБіП України «Ніжинський АТІ»	0	0	0	0	7	7	7	8	4	4	4	4	4

* відсутні дані

Джерело: [6, с. 8].

Поряд із традиційними, у 2013 році започатковано підготовку фахівців за напрямками: 6.130102 «Соціальна робота» (Керченський ДМТУ), 6.140103 «Туризм» та 6.140101 «Готельно-ресторанна справа (Уманський НУС), 6.051002 «Метрологія, стандартизація та сертифікація» (Львівський НАУ).

Найбільш поширеними напрямками підготовки фахівців у 2013 році були «Облік і аудит» – підготовка здійснювалася у 21 вищому навчальному закладі, «Менеджмент» – у 20, «Агрономія» – у 17, «Процеси, машини та обладнання

АПВ» – у 17, «Економіка підприємства» – у 16, «Фінанси і кредит» – у 15, «Лісове і садово-паркове господарство» – у 14, «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва» – у 14, «Ветеринарна медицина» – у 12 ВНЗ. Зазначений спектр напрямів підготовки і спеціальностей цілком забезпечує потребу агропромислового виробництва у кваліфікованих фахівцях.

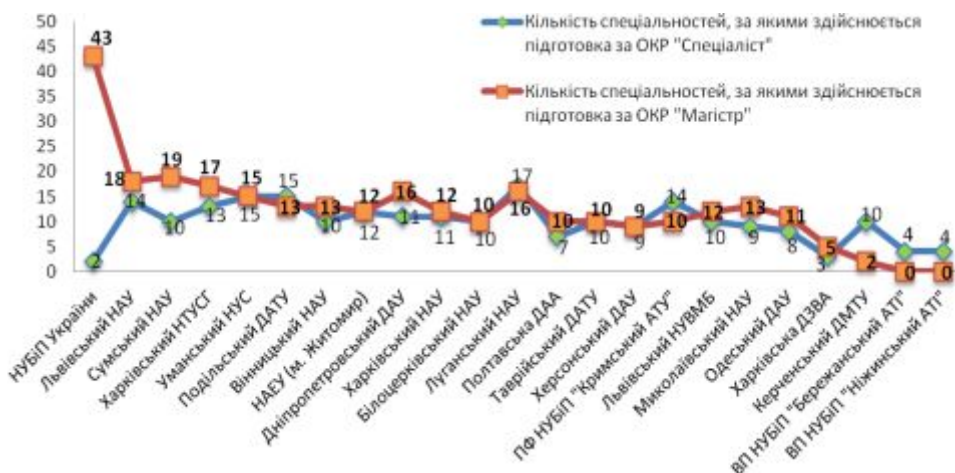

Рис. 2. Кількість спеціальностей у ВНЗ III–IV рівнів акредитації

Практична підготовка студентів та виконання науково-дослідних робіт здійснюється у 94 навчально-дослідних господарствах та інших виробничих підрозділах, що мають у користуванні майже 105,4 тис. га землі. До того ж, на базі провідних університетів та сучасних сільськогосподарських підприємств Мінагрополітики створено і діють 6 регіональних навчально-практичних центрів, а також 14 навчально-практичних центрів – на базі коледжів і технікумів. У зазначених навчально-практичних центрах зосереджено сучасну вітчизняну та зарубіжну техніку, обладнання, запроваджено інноваційні технології виробництва, що дає можливість забезпечити якісне проведення практичної підготовки студентів.

Проте, незважаючи на такий потужний потенціал, аграрна освіта в Україні не відповідає потребам сучасності. Обмежене фінансування протягом останніх десятиліть призвело до того, що наразі аграрні навчальні заклади практично не мають сучасної матеріально-технічної бази (техніки, обладнання, лабораторії тощо), необхідної для підготовки висококваліфікованих фахівців.

Певні надії у цьому плані давала Концепція реформування і розвитку аграрної освіти та науки, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2011 року, № 279-р. Концепцією передбачалося здійснення

оптимізації мережі вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації та наукових установ до 2015 року й створення регіональних навчальних науково-виробничих комплексів як центрів навчально-наукового і кадрового забезпечення агропромислового комплексу України. Проте, наразі жодних заходів щодо реформування системи аграрної освіти в державі не проводиться. Натомість, різке скорочення обсягів її державного фінансування у 2014 році стимулює процеси деградації та занепаду сфери аграрної освіти.

Значні перспективи, при умові їх практичної реалізації, аграрним навчальним закладам дає новий Закон України «Про вищу освіту», у якому вперше на найвищому законодавчому рівні визначено необхідність здійснення інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах, що є невід’ємною складовою освітньої діяльності і провадиться з метою інтеграції наукової, освітньої і виробничої діяльності у системі вищої освіти. Основним нововведенням Закону «Про вищу освіту» у даному контексті є те, що наразі університети мають право проводити наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність через створені ними юридичні особи, предметом діяльності яких є доведення результатів наукової і науково-технічної діяльності вищого навчального закладу до стану інноваційного продукту та його подальша комерціалізація.

Це відкриває перед університетами потенційні можливості щодо кардинального збільшення обсягів власних фінансових надходжень шляхом створення підприємств, на базі яких здійснюватиметься комерціалізація результатів наукових досліджень, вироблена продукція під власними брендами виводитиметься на ринок. Така концепція діяльності в умовах різкого скорочення державного фінансування (яке, за прогнозами, відбуватиметься і надалі) є єдино можливим і правильним шляхом розвитку. До імплементації такої концепції розвитку саме і спонукає новий Закон України «Про вищу освіту».

Це підтверджується і міжнародним досвідом. Так, на світовому конгресі «Освіта та інновації в сільському господарстві і природничих науках», організованому Всесвітнім консорціумом вищої освіти та досліджень у сільському господарстві, який відбувся в Нанкінському університеті у Китаї 19–22 жовтня 2013 року, всіма учасниками було одностайно визнано, що у сучасних умовах в університетів з’являється нова функція – підприємництва і створення компаній. При цьому, ключовим процесом стає комерціалізація нового знання через трансфер технологій та створення інноваційних підприємств. Саме це дозволить університету стати центром економіки і впливати на економічний розвиток і підприємництво.

Виступаючи у сучасному суспільстві ядром інноваційної діяльності, університет вступає в тісну співпрацю з бізнесом і стає головним центром докладання державних зусиль з розвитку інновацій. Класичний університет

перетворюється у підприємницький. Звичайно, він зберігає всю академічну складову, але при цьому зосереджує зусилля на розвитку у студентів підприємницьких здібностей. У контексті імплементації нового Закону України «Про вищу освіту» та з огляду на скорочення обсягів державного фінансування на сферу вищої освіти, першочерговими завданнями аграрних навчальних закладів є:

1. Повний перегляд тематики наукових досліджень та концентрація зусиль колективів на тих темах, які мають перспективу бути комерціалізованими та забезпечити отримання додаткового доходу як для університету, так і для безпосередніх виконавців тієї чи іншої наукової роботи.

2. Подальший розвиток інфраструктури підтримки наукової та інноваційної діяльності, зокрема, створення на базі аграрних навчальних закладів Центрів аграрних інновацій та Бізнес-інкубаторів.

3. Утворення за зональним принципом регіональних навчально-науково-виробничих комплексів. У якості пілотного проекту пропонується створення Поліського навчально-науково-виробничого комплексу, до складу якого увійдуть:

Житомирський національний агроєкологічний університет зі своїми структурними підрозділами, яких після завершення реорганізації ряду технікумів налічуватиметься десять. Вказані структурні підрозділи розташовані у трьох областях природно-кліматичної зони Полісся України, а саме – Житомирській, Рівненській і Волинській;

Інститут сільського господарства Західного Полісся НААН, який включає Волинську державну сільськогосподарську дослідну станцію (Рівненська і Волинська області);

Інститут сільського господарства Полісся НААН (Житомирська область);

Інститут сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва НААН (Чернігівська область).

Об'єднання потенціалу наукових, освітніх установ та виробничих підприємств, розміщених у Поліському регіоні, забезпечить необхідні передумови для забезпечення інноваційного розвитку АПК Поліського регіону на якісно новій основі.

4. Визначення перспективних напрямів діяльності, за рахунок яких вдасться збільшити надходження до спеціального фонду навчальних закладів та підвищити рівень доходів виконавців науково-інноваційних робіт. Наприклад, у Житомирському національному агроєкологічному університеті такими напрямами можуть бути:

4.1. Активізація діяльності ветеринарної клініки (широка рекламна робота, популяризація результатів діяльності клініки, впровадження дієвої системи мотивації працівників клініки.

4.2. Виробництво власної продукції (саджанців, рідкісних рослин, лікарських трав, квітів, зернових, овочів та фруктів, тваринницької продукції тощо), доведення її до стану готового товару та реалізація на ринку під брендом університету (в тому числі через власну торговельну мережу).

4.3. Створення на базі дослідного поля університету модельного екологічного господарства (вирощування екологічного чистої продукції рослинництва, в тому числі нетрадиційних і рідкісних культур (*розторопші, тмину, лікарських трав тощо*), тваринництва, енергетичних культур). Переробка цієї продукції до стадії готового продукту, створення демонстраційних посівів широкого спектру культур. Після проведення такої трансформації дослідне поле стане базою для розвитку зеленого туризму (відповідно, й основою для відкриття спеціальності «Туризм»), проведення на ньому навчання не тільки студентів, а й товаровиробників Поліського регіону.

5. Реалізація комплексу заходів щодо забезпечення тісної взаємодії з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування та підприємствами шляхом активізації діяльності університету і його структурних підрозділів у розробленні та реалізації державних цільових, галузевих й регіональних соціально-економічних і екологічних проектів та програм; проведення експертно-аналітичного оцінювання наукових розробок для органів управління всіх рівнів і суб'єктів господарювання; формування портфеля договірних замовлень на дослідження, проведення спільних конференцій, форумів, круглих столів, заснування нових власних видань на комерційній основі.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, наразі існує гостра необхідність реалізації комплексу заходів організаційного, фінансового, управлінського та іншого характеру, спрямованих на трансформацію закладів аграрної освіти в Україні, з метою створення на їх базі сучасних університетських комплексів, які мають стати ефективно діючим інститутом суспільства, що виконує одночасно три великі місії: освітню, наукову та інноваційно-підприємницьку. Навчання у таких університетських комплексах повинно, поряд з академічною, стимулювати і підприємницьку активність випускників, що дозволить університетам стати центрами соціально-економічного розвитку регіонів.

Перспективами подальших досліджень у визначеному напрямі є розробка організаційно-економічного механізму інтеграції наукової, освітньої і виробничої діяльності у системі аграрної освіти.

Література

1. Пасінович І. І. Державне регулювання вищої освіти в умовах ринкових відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. е. н.: 08.00.03 / І. І. Пасінович ; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Львів, 2009. – 20 с.
2. Педченко Г. П. Адаптація аграрних ВНЗ до підготовки спеціалістів сільського господарства у ринкових умовах: автореф. дис. на здобуття наук

ступеня к. е. н.: 08.06.01 / Г. П. Педченко ; Ін-т аграр. економіки УААН. – К., 2003. – 20 с.

3. *Приходько І. П.* Механізми державного управління розвитком вищої аграрної освіти України в умовах її інтеграції в світовий освітній простір: дис. ... д. н. держ. упр. : 25.00.02 / *І. П. Приходько* ; Дніпропетр. держ. аграр. ун-т. – Дніпропетровськ, 2011. – 369 с.

4. *Соколович-Алтуніна Ю. О.* Модернізація вищої аграрної освіти в Польщі в умовах євроінтеграції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.пед.н. зі спеціальності: 13.00.01 / *Ю. О. Соколович-Алтуніна*; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2012. – 20 с.

5. *Старовойт О. В.* Економіка знань у стратегії інноваційного розвитку освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.філос.н. зі спеціальності: 09.00.10 / *О. В. Старовойт* ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2010. – 18 с.

6. Статистично-аналітичні дослідження діяльності вищих навчальних закладів Мінагрополітики України за 2013 рік (у таблицях, графіках, діаграмах). – К. : Агроосвіта. – 2014. – 104 с.

7. *Шумар Н. Л.* Державне регулювання фінансового забезпечення розвитку освіти в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. е. н.: 08.00.03 / *Н. Л. Шумар* ; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк, 2008. – 19 с.
